

„ПЪТИЩАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ СИМВОЛИСТИ“ от СТОЯН ИЛИЕВ С., „Наука и изкуство“, 1981, 370 с.

В началото на 1982 г. Стоян Илиев защита в СССР докторската си дисертация на тема „Манифести на френските и руските символисти“. Нашият читател вече познава неговата книга на тази тема, издадена от „Наука и изкуство“. Наистина пионерско е делото на този литературовед, заел се да изясни едни от най-спорните и неразработени проблеми в съвременната ни литературна наука. Веднага чувам опонентите, които ще ми кажат, че и преди неговите книги за символизма е писано немало, и то от вещи изследователи, но, струва ми се, никой от тях не достигна дълбочината и широтата на възгледите, характерни за трудовете на Стоян Илиев. Истинско събитие за нашата културна общественост беше съставената от него антология с манифестни статии на европейските и американските символисти, излязла под заглавие „Слово и символ“ в авторизованата поредица на „Наука и изкуство“. „Литературни светове“. Благодарение на тази великолепно съставена книга получихме представа за възникването, разцвета и упадък на това течение, оказало огромно въздействие върху духовния живот през втората половина на XIX и първите десетилетия на XX в. Но задълбоченият анализ, който Илиев направи на символистическото движение в света, беше само подстъп към неговата основна задача — да проследи пътищата на българските символисти, да намери най-точните формулировки за спецификата на българския модел на символизма и да разкрие обществените и духовните подбуди на творците, които се противопоставиха на традицията на критическия реализъм и потърсиха нови изразни форми, за да изповядват духовните си стремления. Първата крачка към осмислянето на тази все още спорна проблематика в историята на българската литература Стоян Илиев предприе с монографията си „Противоречивият път на Яворов“. Сега читателите получиха и капиталния му труд — „Пътищата на българските символисти“ — книга, която си поставя за задача да обори неверните оценки на явлениято български символизъм, оценки, плод на последователно прилагане на социологически детерминизъм или пък на прене-

брегване на специфичните закономерности на школата.

Авторът обобщава постиженията на българските литературни историци, той точно посочва приноса на такива изследователи като акад. Георги Цанев, Тодор Павлов, Пантелей Зарев, Ефрем Каранфилов, Стоян Каролов и др., съобразява се с ценните наблюдения в работите на Симеон Хаджикосев, но отива много по-напред от предшественниците си. По същество книгата „Пътищата на българските символисти“ е успешен опит за преоткриване на школата, първо задълбочено марксистическо изследване в нашата литературно-историческа наука, което не само разглежда постиженията на отделните автори, а изяснява генезиса на българския символизъм; външните влияния, феноменалното, националноспецифичното в школата, противоречията между българските символисти, техния литературен бит: списания, алманаси, сборници, манифести, книги. Стоян Илиев убедително доказва, че българският символизъм не е мода „шантиклер“, а литературно явление, което намира своето оправдание и основание в общественото движение и в духовните търсения на българите през определен период от най-новата ни история.

Първите страници на книгата представяват един необходим обзор на търсенията на европейските символисти от края на миналия век, като особено влияние се отделя на спецификата на руския и френския символизъм, защото тяхното внимание върху българските творци е решаващо. В същност това е едно умело направено и необходимо резюме на вече познатата ни книга „Манифести на руските и френските символисти“.

Своите наблюдения върху българския литературен живот авторът започва с проследяване естетическите възгледи на Пенчо Славейков, творца, който оказва най-силно влияние върху символистите. Илиев убедително разкрива съществените различия между нещата на светлия идеал и онези, които ще разбудят в стиховете си „тъмните бездни на болното съзнание“. Интересно и новаторски е очертана творческата дейност на Ив. Ст. Андрейчиц, като се обръща особено внимание на показателните противоречия, които могат да се открият в естетическите му възгледи, изразени в редица статии по страници-

те на сп. „Мисъл“ и „Из нов път“. Андрейчин гради своята естетическа теория върху френския модел на символизма, но когато се опитва да обоснове практическото ѝ приложение в българската литературна действителност, той общенява и обезсмисля принципите, като лишава платформата си от нейните изходни естетически позиции — проповядва връщане на творците към живота, към действителността. Илиев намира тези колебания много показателни и благодавление на тях набелязва още тук една от основните особености на българския символизъм: неговата сложност и противоречивост, нежеланието на българските творци да се отделят напълно от земното, влиянието върху тях на силната реалистична национална традиция.

В хода на тези размисли възниква и едно мое несъгласие с автора — той като че ли до известна степен принижавя значението на кръга и на сп. „Мисъл“ за раждането на българския символизъм, не дооценява личността и творческите принципи на д-р Кръстев. Трудно ми е да се съглася със значението, което придава на прочутата статия на Симеон Радев срещу Кръстев, публикувана в сп. „Художник“, както и с твърдението, че сдружените около „Художник“ творци имат основната заслуга за борбата срещу остарелите форми на изкуството. Борбата с Вазовия кръг — една закономерна борба между две литературни поколения с противоположни естетически възгледи — се изнася от кръга „Мисъл“. Кръстев, Славейков, Яворов, П. Ю. Тодоров — това са хората, които първи превръщат „европеизацията“ на българската литература в необратим процес, които чертаят нови пътища за художественото пресъздаване на действителността. Затова ми се струва малко лековато твърдението, че статията на Симеон Радев е една от главните причини за спирането на „Мисъл“. Кръстев не е победен в битката с „Художник“, тук причините са значително по-сложни и комплексни.

Изключително стойностни са страниците в книгата, посветени на Страшимировото списание „Нов живот“, авторът много ясно разкрива двойственото отношение на Антон Страшимиров към декадентството: от една страна, кокетнирането с неговата естетическа програма, а, от друга страна — недоверие. Илиев създава и сложен, запомнящ се портрет на критика Димо Кьорчев — центъра, около който се гради новата „идеология“. Неговите манифестни статии са детайлно анализирани, показани са идейните основания на борбата му срещу естетиката и творческата практика на „Мисъл“, като по този начин у читателите се създава явна представа за различията между направленията. Димо Кьорчев отрича на рационализма всякакви добродетели, той се обявява за интуитивизъм, за силата на „органическите преживявания на личността“. Стоян Илиев ясно е доловил и доказал, че Кьорчев

е на „границата на една нова естетическа система, която той предчувства, но все още не е в състояние рационално да осмисли и дефинира“, че „все още липсва дефинирането на този момент, който е свързан с диференцирането на едно ново литературно поколение“.

Естествено отгук авторът преминава към първите завоевания в творческата практика на българските символисти, като обръща особено внимание на среднищната фигура на Яворов, като убедително доказва, че той е поет на преходната епоха. А страниците, които посвещава на ранното творчество на Теодор Траянов, са в същност едно преоткриване на стиховете на поета, един нов поглед върху неговото творчество. Илиев проследява еволюцията на Траянов, разкрива неговите последователни възгледи на символизма и отражението на тези идеи в стихотворната му практика. Особено интересна е мисълта, че темата за смъртта (която обединява символистите от различни националности) се превръща в основен мотив на Траяновата поезия. В стиховете на поета присъствуват, претворени художествено, традиционните за символизма настроения — умора на духа, бягство от действителността, той живее в свой собствен свят от смъртни предчувствия и призрачни видения.

Все по-дълбоко литературоведът навлиза във феноменалния свят на българския символизъм, все по-значителни са откритията му за духовната територия на творците, за особеностите на нейния релеф. Запознаваме се с художествените постижения на Людмил Стоянов, Христо Ясенев, Трифон Кунев, Емануил Попдимитров и др., откриваме различни влияния, мотиви и теми, многообразието на формалните търсения. Картината на „предманифестния“ период на българския символизъм е пълна и богата, в известен смисъл дори — несподозирана, при това Илиев успява да докаже обществената обусловеност на явленията, да представи това ново поетическо поколение като антибуржоазно, антирационалистическо — то търси в изкуството нов свят, подчинен само на законите на красотата.

Стоян Илиев отделя специална глава в книгата си за статията на Иван Радославов „Бодлер или Тургенев“ и това е напълно оправдано, защото именно тази статия има характер на манифест на българските символисти, именно в нея най-ярко се очертават различията им от творците около сп. „Мисъл“. Необходими са тук и отдалените на Бергсоновия интуитивизъм страници, защото ние навлизаме в територията на осмисления символизъм, откриваме стремелите на творците и критиците „да преодолят“ българското здравомислие, срещаме се и с първите опити за „митотворчество“ около личността на Траянов. В тези страници Илиев успява извънредно точно да отдели една от основните черти на българските

символисти: докато при руските и френските символисти — подчертава той — неверието в разума възниква от преситеност на духа, то българският символизъм изпитва страх от буржоазния здрав смисъл, от убиването на духовния живот на личността.

Особено значение изследователят отделя на сп. „Звено“, защото открива в него притегателната младост и сила на българския символизъм. Естетическата платформа на „Звено“ следва френския вариант на символизма, но творческата практика говори за национално своеобразие. Оформят се и течения: леви (Траянов, Попдимитров, Мирчев, Хаджихристов и др.) и десни (Лилиев, Дебелянов, Ясенов, Л. Стоянов). Разбира се, „леви“ и „десни“ тук трябва да възприемат не като политическа формулировка, а като отношение към експеримента (покрайни и по-умерени). Илив анализира статиите на Лилиев, Дебелянов и Гео Милев, отделя особено внимание на ролята на Димитър Подвързачов като стожер на списанието, като душа на групата около него. Статията на Гео Милев „Модерната поезия“ основателно е наречена „нов етап в развитието на българския символизъм“. И така в сп. „Звено“ вече са оформени основните понятия, върху които се оформя платформата на символистите — „душа“, „интуиция“, „универсум“, „вечност“, „метафизика“, „символ“. Принципиите на символистката школа излизат от хаоса на противоречията.

Стоян Илив следи паралелно и постиженията в творческата практика през този период. Проникновени са страниците, посветени на Дебеляновата поезия. Авторът разкрива първо „интегриращата“ тенденция, тази, която свързва Дебелянов със световните символисти — създаването на благоприятни условия за свободни асоциации и проникване в дълбочините на всемира. Великолепен е неговият анализ на стихотворението „Миг“ — своеобразна равностметка на българския символизъм. Според Илив за френските и руските символисти духовните откровения се утвърждават като нещо реално, историческите събития за тях са само израз на символизациата на човешкия дух, докато за българските символисти духовните откровения нямат нищо общо с реалните стойности на живота. Всичко в този портрет на Дебелянов носи печата на откривателството, към нови измерения ни насочва и любопитното наблюдение, че отиването на Дебелянов на фронта напомня бягството на Верлен и Рембо. Несъмнено прав е литературоведът и в аргументираното си твърдение, че Яворов започва, а Дебелянов доизгражда българския вариант на символизма.

Не по-малка стойност има и портретът на Лилиев. Читателите виждат по новому този поет, защото тук неговите стихове ни се разкриват в светлината на символистическата традиция, доказва се силното влия-

ние на Стефан Маларме, точно се обозначават доминантните характеристики в поезията му: тоталното отрицание на земните наслади и абсолютната чистота на духа, „неподвижното движение“ към отвъдното, безкрайното, недостижимото и оттук — угасването на всички чувства, сетива, доближаването до смъртта. Прав е Стоян Илив в своя задочен спор с Атанас Далчев — не трябва да се оказва насилие над поетиката на символизма, не трябва в стиховете на Лилиев да се търси това, което там няма и не може да има: действително красота на Лилиевия стих носи не само формално-поетически смисъл, но е и съдържателно-познавателна категория. „Вечните тайни на света“ са основният проблем, който владее съзнанието на Лилиев. Литературоведът открива и при този творец типичното за българския модел на символизма: противоречията между абстрактните преживявания и преживяванията, събудени от сияния, каменен град, печалната равностметка („както ще кажем ний на младите сърца“).

След Първата световна война започва да излиза сп. „Вezni“ и българският символизъм навлиза в нов период. Стоян Илив проследява идейната еволюция в статиите на Людмил Стоянов, Николай Райнов, Гео Милев за разкриването на естетическите възгледи на последния през въпросния период е отделена специална глава, в която особено внимание е отделено на антиномията „родно изкуство“ — „модерна душа“.

Промените в историческата действителност внасят в съзнанието на поетите нови усещания и чувства. Започва кризата на българския символизъм, която особено осезателно се усеща по страниците на сп. „Хиперион“. Тук главно действащо лице е Иван Радославов — сложна и противоречива фигура в нашия литературен живот. Възгледите на Радославов са почти непозната страница в развитието на българската естетическа мисъл и Стоян Илив внимателно отделя ценното в тях, разкрива значението на критиката като „фанатичен ратник и тълмач на символизма“. Паралелно той разкрива и крайните антирационалистични тенденции в статиите на Емануил Попдимитров, мистицизма на Иван Грозев (мистико-спиритуалистичната насоченост на „Хиперион“ предизвиква не само гнева на теоретичните-марксистите, но и на естетите около „Златорог“). Вярна е констатацията, че „Хиперион“ е списание без оригинална естетическа програма, че то утвърждава с късна дата принципите на европейския символизъм.

Голяма стойност в труда имат страниците, посветени на темата „Митът за Траянов“. Илив разкрива духовните подбуди за тази митологизация на твореца, прокарвана последователно от критици като М. Бенароя, К. Стефанов, Б. Савов и др. — те искат да докажат, че Траянов не е чисто литературно явление, не е обикновен поет сред

останалите, а е свръхчовек, който надраства ограничените български условия и се слива с универсума. Това е така, защото Траянов единствен излиза извън рамките на българския модел на символизма, единствен последователно и докрай защитава една естетика, в която привличането на земните проблеми не се чувства.

Последната глава на книгата — „Символисти ли са българските символисти“ — носи обобщителен характер. Литературоведът говори за реакцията против символизма и различните духовни и обществени подбуди за нея, още веднъж очертава рамките на българския модел на символизма, изтъква ръководните принципи, които сродяват творците. Поетите търсят спасение в сферите на духа от смазващото всяка възвишена красота шествие на българската буржоазия, но те не престават и да се вълнуват от земните проблеми. „Независимо от всички крайности, през които преминават, все пак българските символисти не престават да бъдат и социални поети и те не страдат от доктринерство към проблемите на обществото, затова колкото и да ни се иска да открием в тяхното творчество проявите на „чистото изкуство“, това трудно ще ни се отдаде.“ Логично следва последният извод на автора, че „българските символисти успяват да създадат непреходни духовни ценности и тяхната поезия не е загубила значението си до ден-днешен“.

Голямо достойнство на труда е езикът, на който е написан — богат, образен. Илюв умее да увелича читателите, той не излага сухо фактите, винаги отива откъд конкретния факт — в сферата на тълкуванията и стойностните синтези. Има страници, които се възприемат като пълноценен художествен текст.

Може би някои твърдения на литературоведа няма да бъдат приети от всички теоретици, но това е неизбежно и хубаво, защото истините за проблемите на националната литературна история се раждат именно в оживените спорове. Най-важното е, че аргументацията на автора е безупречна, а изводите му логични, че той разрушава много остарели схващания за този важен период от нашето литературно развитие, че съумява да ни покаже в нова, неподозирана светлина големи български литературни творци.

Книгата на Стоян Илиев „Пътищата на българските символисти“ има приносен характер за разкриване естетиката и художествената практика на българския символизъм. Това е капитален труд на литературовед-марксист, който проправя нови пътища за разкриване на еволюционните процеси в българската литературна история. И още по-радостен е фактът, че авторът продължава търсенията си в рамките на този извънредно плодотворен за българската литература период. Напоследък четем извънредно интересни негови статии за творчеството на

Теодор Траянов, а той публикува и непознат епистоларен материал, свързан с този творец и неговото обкръжение. Следователно можем да очакваме негова монография за живота и творческото дело на Траянов.

Георги Цанков

ПРЕВОДЪТ И БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА

(Към историята на превода в България).

С., „Нар. култура“, 1981

Сборникът от статии „Преводът и българската култура“ е една от най-значителните прояви, с които Съюзът на преводачите в България участва във всенародното чествуване на 1300-годишнината от създаването на българската държава.

Той включва 17 статии от известни учени и специалисти в тази област, които запознават читателя с превода и развитието на старите славянски литератури (П. Динеков), преводаческите школи в средновековна България (Кл. Иванова), превода през Възраждането (Дочо Леков) и с представянето на големите европейски (и не само европейски) литератури в български преводи: руската литература (Г. Германов), светската (В. Колевски), другите славянски литератури (Боян Ничев), немската (Ст. Станчев), френската (Николай Дончев), английската и американската (В. Филипов), испанската (Т. Нейков), африканската, азиатската и латиноамериканската (Йордан Милев), античната гръцка и римска литература (Любомир Павлов).

Както виждаме, много литератури липсват, например италианската, австрийската, унгарската, скандинавските и пр., но това не може и да се очаква от една книга.

Сборникът е посветен предимно на художествената литература: научната и обществено-политическата са застъпени само в две статии, в които Г. Младжов и Магдалена Атанасова проследяват преводите на трудове от К. Маркс, Фр. Енгелс и В. И. Ленин на български език.

Тук са поместени и интересните спомени на Стоян Стоименов за преводачите на съветски книги в издателство „Нов свят“ (1932—1944 г.), статията на Траян Иванов и Александър Ангелов за издаването и разпространението на българската книга по света и голяма статия на Анна Лилова (V глава от нейната книга „Увод в общата теория на превода“) — „Диалектика на историческото и съвременното в превода. Дистанцията на времето и преводът“. Тази статия дава теоретична и методологична основа на всяко подобно изследване и би могла да подпомогне много авторите и да внесе единство в критериите в това първо по рода си издание у нас. Но тя не е била дадена пред-